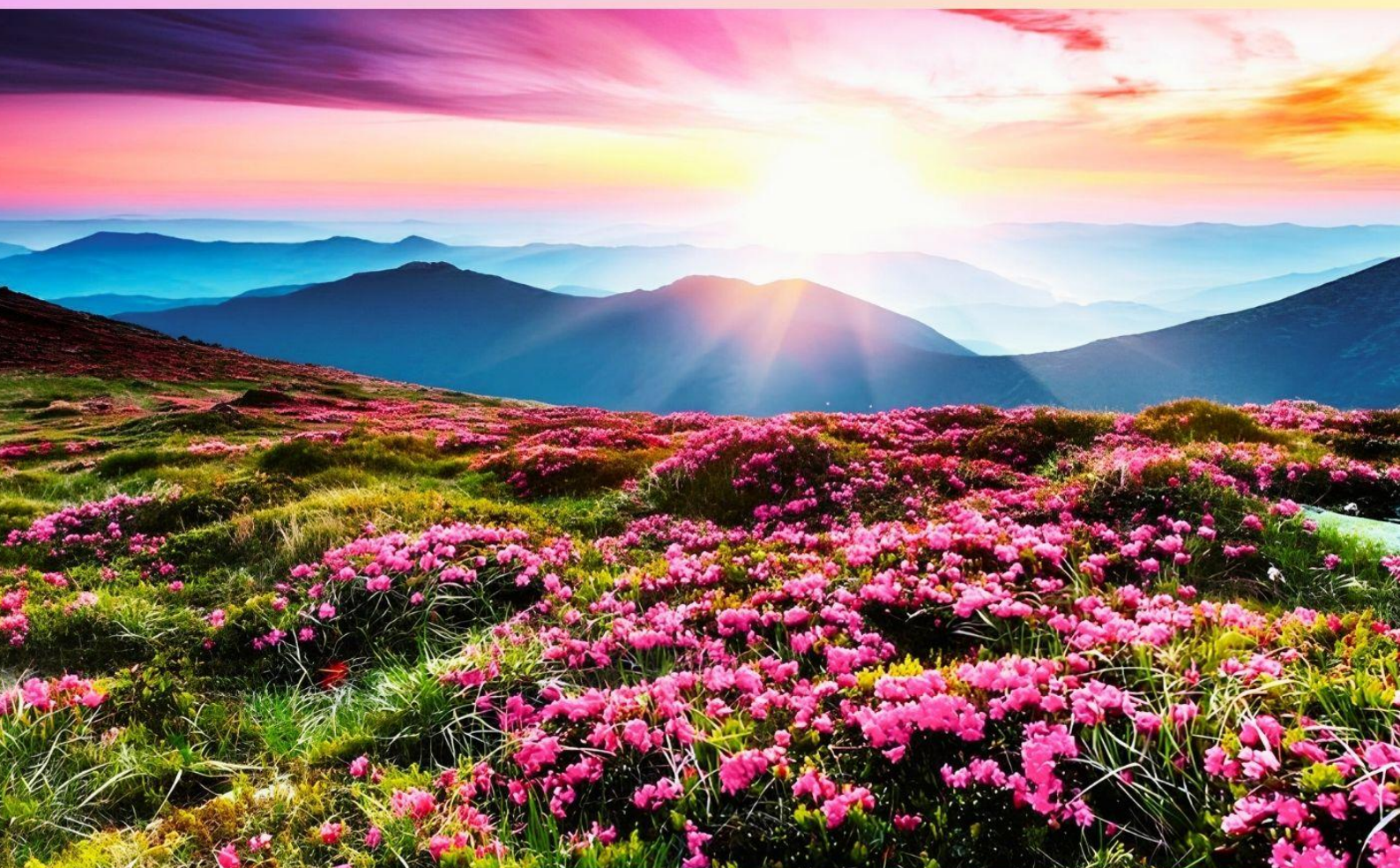

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

МАРКЕТИНГОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ГОСТИННОСТІ ТА ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

КОЛЕКТИВНА
МОНОГРАФІЯ

ХАРКІВ – 2026

2.14 ПРО ПЕРСПЕКТИВНІ ОБ'ЄКТИ РЕЛІГІЙНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ: ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Свинаренко Наталія Олександрівна
Добрунова Людмила Едуардівна

Релігійний туризм на початку ХХІ ст. став доволі популярним напрямком туристичної сфери, як в Україні загалом, так і в Карпатському регіоні зокрема. Географічна близькість до багатьох європейських країн, наявність поліетнічної культури у самій Галичині, паралельне існування протягом століть римо-католицьких, греко-католицьких і православних храмів знайшло своє відображення в культурі нашого народу. Собори і місцеві музеї релігії станом на зараз стали такими туристичними об'єктами, особливо серед іноземців, популярність яких стрімко зростає. Релігійний туризм відбувається, переважно, у формі паломництва - відвідання святих місць з метою поклоніння культовим реліквіям і у формі місіонерства - подорожей для подальшої пропаганди певного віровчення. А ще релігієзнавчий туризм представляє професійний інтерес для богословів, істориків, релігієзнавців - це спеціальні екскурсії, де екскурсанти знайомляться з релігійними пам'ятками, історією релігії у тому чи іншому регіоні. Також на рівні загального історичного огляду абсолютно в усіх храмах проводять екскурсії для бажаючих та гостей. Всесвітню відомість мають Почаївська лавра, Крехівський, Зарваницький та Унівський монастирі; собор святого Юра у Львові; собор святих апостолів Петра й Павла у Луцьку; св. Трійці в Олиці; колишня резиденція папського нунція в Кисилині та інші. Названі вище храми мають довгу історію та сакральні-релігійні об'єкти, чим і становлять інтерес для міжнародних релігійно-паломницьких туристів як із близького, так і далекого зарубіжжя.

Метою даної роботи є висвітлення історичних аспектів становлення релігійної туристичної інфраструктури Карпатського регіону, визначення того, які об'єкти релігійної інфраструктури Карпатського регіону є цікавими сучасному туристу і чим саме цікаві; аналіз роботи радянських державних органів влади стосовно питання збереження релігійних споруд Західної України; Про визначити місце релігійної туристичної інфраструктури Карпатського регіону для економіки України.

При проведенні дослідження застосовувалися такі *методи*, як порівняльний метод (при аналізі особливостей будівництва як дерев'яних, так і кам'яних церков у різні історичні періоди), статистичний (інформація про розміри матеріальних витрат на ремонт та реставрацію за радянської епохи), методи аналізу історичної (аналіз архівних джерел) та економічної наукової літератури (про економічну привабливість багатьох об'єктів релігійних у м.Львів та у Львівській області).

Історіографія проблеми. Дана проблематика знайшла відображення деяких її елементів як у загальних роботах, так і у спеціальних. При підготовці даної роботи були використані як матеріали наукової історичної, так і економічної

літератури а також два інтернет-джерела. Паломництво як частину релігійного туризму досліджено у дисертації Ю.Я. Городиського. Про економічні аспекти і зростання якості релігійного туризму йдеться у роботах Н.Панькова, Ю.Жука, З.Боровець, А.О. Чередниченко, Т.Божук. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат досить детально проаналізована у роботі Я.Тараса та двох інтернет-джерелах, представлених у Списку використаних джерел. Про Львівщину православну багато фактичних матеріалів було знайдено у роботі В.Кметь, про Львівщину католицьку – у дослідженнях М.Бучек та ін. роботах (Архітектура Львова: час і стилі, 2008). У статті В. Бадяка було зроблено спробу з'ясувати пам'яткоохоронну історію Львова в 60-ті рр. XX ст відомі як період суперечливих хрущовських прожектів, котрі не забезпечувалися матеріально-фінансовими ресурсами. Матеріали статті цього є дуже цінними, написані на основі солідних перевірених джерел. У роботі Н. Паньківа окрім досліджуваної нами теми стану культової римо-католицької архітектури Галичини, І дуже важливо – Н. Паньків у названій науковій роботі описує не тільки римо-католицькі храми, а й греко-католицькі, православні. За результатами дослідження встановлено, що Карпатський регіон володіє значним і доволі різноманітним ресурсним потенціалом для розвитку цього виду туризму, зокрема, в регіоні збереглась велика кількість унікальних об'єктів культової дерев'яної архітектури, яка займає особливе місце в історико-культурній спадщині держави.

Історичні аспекти проблеми. Які об'єкти релігійної інфраструктури Карпатського регіону є цікавими сучасному туристу і чому? Карпатський регіон, на відміну від інших регіонів України має значну кількість переваг у туристичній сфері. По-перше, з країн Європи туди легше і швидше добратися середньостатистичному туристу, ніж, наприклад, у Київ; по-друге, тут більш відносно безпечна територія відносно дій сучасної військової агресії; по-третє, за кілька днів можна без проблем побувати і оглянути у значній кількості місць релігійно-туристичної інфраструктури. До Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО було внесено Вісім храмів Карпатського регіону, зокрема: Ансамбль пам'ятки архітектури 1808 р. церкви Різдва Пресвятої Богородиці в селі Нижньому Вербіжі, Коломийського району, Івано-Франківської області; Ансамбль пам'ятки архітектури 1598 р. церкви Зіслання Святого Духа в Рогатині, Івано-Франківської області; Ансамбль пам'ятки архітектури 1670-1678 рр. церкви св. Юра в Дрогобичі, Львівської області; Пам'ятка архітектури 1720 р. церква Пресвятої Трійці в Жовкві, Львівської області; Ансамбль пам'ятки архітектури 1502-1600 рр. церкви Зіслання Святого Духа в селі Потеличі, Жовківського району, Львівської області; Ансамбль пам'ятки архітектури 1838-1902 рр. церкви Собору Пресвятої Богородиці в селі Маткові, Турківського району, Львівської області (Паньків, 2022). Загалом, на території Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей Карпатського регіону було виявлено близько 5000 пам'яток сакральної архітектури серед яких найчисленнішими є споруди релігійного культу.

Серед них варто згадати два храми, які внесені до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО: в селі Ужку Великоберезнянського району та в селі Ясіні

Рахівського району. Загалом, Івано-Франківська область згідно проведеними оцінками займає друге місце за кількістю сакральних об'єктів з високою їх концентрацією. Значна кількість сакральних пам'яток національного значення розташована на території Косівського, Верховинського та Рогатинського районів. Особливе місце серед названої вище релігійної архітектури посідають дерев'яні церкви, де перебуває 400 дерев'яних храмів, з-поміж яких дві, що внесені до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО: в селі Нижньому Вербіжі, Коломийського району та в Рогатині. Львівська область посідає перше місце у Карпатському регіоні за кількістю сакральних пам'яток. Найбільше популярних туристичних об'єктів припадає на місто Львів. Значну цінність серед сакральних об'єктів області мають дерев'яні храми, яких в області налічується 773. Найбільша кількість дерев'яних храмів є у Дрогобицькому, Жидачівському, Старосамбірському, та Турківському районах. До Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО належать чотири дерев'яні церкви Львівщини: у Дрогобичі, Жовкві, Маткові Турківського району та у Потеличах Жовківського району (Львівщина прагне стати центром паломницького туризму / Край краєзнавчо-туристичний портал [Електронний ресурс]).

Значний інтерес як об'єкта релігійної туристичної інфраструктури у всьому християнському світі має Свято-Успенська Почаївська лавра у м. Почаїв Тернопільської області, цікава паломникам наявністю таких святинь як - відбиток Стопи Богородиці з цілющим джерелом, Почаївська чудотворна ікона Богородиці, мошні святих преподобних Іова та Амфілохія Почаївських. Це місце має світове паломницьке значення. Вищеназваний ставропігійальний чоловічий монастир Української Православної Церкви в межах Тернопільської єпархії, був заснований біля містечка Новий Почаїв у горах близько 1240-1241 рр. затворниками Києво-Печерської Лаври, що намагалися врятуватися від ординського нашествия. Свято-Успенська Почаївська лавра є найбільшим православним храмовим комплексом на Західній Україні і другим після Києво-Печерської Лаври по території сучасної України. Важливою Святиною Лаври є Стопа Богоматері. Також усередині храму Успія Пресвятої Богородиці знаходиться Чудотворне джерело, огорожене залізною огорожею та покрите ковчегом. Над ковчегом перебуває зображення Стопи. Під стопою, зі скелястої поверхні, де знаходиться печера, вода стікає по краплях у виставлені ченцями посудини й роздається прочанам. У Лавру їдуть православні з різних країн світу, щоб побачити чудотворну Почаївську ікону Божої Матері, помолитися та поклонитися мощам преподобних Іова та Амфілохія Почаївських. Станом на зараз, її відвідують переважно з паломницькою метою, хоча є відвідувачі, для яких споруда Почаївської лаври є важливим історичним осередком історії українського народу.

Якими ж є історико-архітектурні традиції побудови дерев'яних та кам'яних осередків релігійного життя на західноукраїнських землях? Уже на початку XI-XII ст. на території України з'являються перші одноапсидні, дво-, тридільні церковні споруди із двома стовпами або взагалі без них. Одноапсидні церкви були і в Галицько-Волинському князівстві, про що сьогодні свідчать археологічно розкопані пам'ятки (мурована церква Благовіщення в Галичі;

дерев'яні церкви: в урочищі Мартинівка, XII-XIII ст., у селі Терепча біля Сянока, XII ст., Польща) - переважно, це двозрубні будівлі, які мали трапецієподібний гранчастий вівтар (Тарас, 2007). Поява релігійних споруд саме з такими особливостями була зумовлена низкою чинників - такими як наявна зміна історичних обставин (феодалною роздробленістю тодішньої Русі); необхідністю за обмежено короткий період часу зводити церкви у значній кількості; вимогами працювати та активно використовувати на той час доступні матеріали для будівництва; наявністю майстрів-будівельників з доступним досвідом зведення релігійних святинь того часу.

З часом тенденції будівництва зазнавали змін. Паралельно з великими храмами-ротондами будуються невеликі муровані храми, такі як квадрифолій «Полігон» у Галичі та ротонда святого Пророка Іллі; квадрифолій святого Бориса і Гліба в Побережжі; дерев'яні: церква Воскресіння у Галичі; церква святого Юрія в Галичі; ротонда в селі Олешків Івано-Франківської обл.; храм в селі Буківна Івано-Франківської обл.; храм святого Онуфрія у Володимирі (Тарас, 2007). Дерев'яні храми-ротонди мають прямі аналоги не тільки у релігійному, а й в мурованому будівництві X-XIII ст., а частина з них має тотожні розміри - дерев'яні ротонда Онуфріївська у Володимирі (XII-XIII ст.) та ротонда на дитинці Звенигорода (XII ст.) тотожні Миколаївській у Перемишлі (XII ст.) (Дерев'яні церкви Карпатського регіону [Електронний ресурс]). Будівельно-конструктивні особливості дерева не дали можливості реалізувати розетоподібні храми в Україні-Русі, які мали місце в мурованому сакральному будівництві. Триконховий тип церков відомий нам за взірцями XVII ст. (мурована церква святої П'ятниці у Львові 1644-1645 рр. та дерев'яні церкви XVIII ст. з зубчатим оздобленням – селі Довге, Львівська області, 1723 р.; Долина, Івано-Франківська області). Впродовж XIV-XVI ст. в Галичині, Волині, де густота населення була більш високою, ведеться активне сакральне будівництво, архітектура отримує риси репрезентативності (Тарас, 2007). Замкнута просторова одиниця зі зрубними стінами та зрубним наметовим верхом (дахом). Археологічно виявлена єдина дерев'яна церква святого Івана Хрестителя в Луческу, XIV ст. та муровані взірці: у Львові – церкви святого Онуфрія, XIII - початку XIV ст.; святої Параскеви, XIII – початку XIV ст.; святого Миколая, XIII-XIV ст.; в Рогатині – церкви Різдва Пресвятої Богородиці, XIV-XVI ст.; церкви святого Миколая в селі Чесники, XIV - XV ст.; церкви святого Миколая Чудотворця в селі Збручани, XIV ст.; церква-фортеця в селі Сутківці, XIV-XV ст. Характерним для дерев'яних церков кінця XX – початку XXI ст. є продовження використання хрещатого плану, завершення об'ємів трьома банями, нові рішення піддашся, опасання, галерей (церкви Дрогобицьких Великомучеників-отців Северіяна, Віталія та Якима, Дрогобич, 2010 р.; церква в Добромилі Старосамбірського району, 2009 р.; церкви Миколая Чарнецького, Золочів, 2008 р.) (Тарас, 2007).

Прикладом ефективного застосування давньої історії, досвіду духовного зростання вірян, осучаснення та вмілого застосування медіатехнологій та маркетингу можна вважати Крехівський монастир. Історія Крехівського монастиря веде свій початок від 1612 р., коли засновниками святині стали ченці Сильвестр та Йоїл, котрі прийшли на територію сучасної Львівської області з

київських земель і поселилися у скельній печері, надійно захищеній природою від небажаних відвідувачів (Бучек, 2004). Орієнтовно 1670-х роках територію монастиря було укріплено міцними фортечними мурами з чотирма високими вежами, звідки відкривалися прекрасні краєвиди. Фактично у той час монастир став надійним укриттям для людей, які шукали реального порятунку та прихистку від ворожих нападів ворогів. Від 1739 р. обитель стала невідомою частиною Чину Святого Василя Великого. З того часу Крехівський монастир здобув репутацію відомого в усій Європі. важливого духовного та культурного центру. За радянської влади монастир було перетворено на піонерський табір, а згодом на спеціалізований навчальний заклад для навчання та виховання дітей з особливими потребами. А від 29 серпня 1990 р. повернулися отці-василіани до Крехівського монастиря і відтоді обитель відновлюється, розширяється, з'являються все нові і нові напрямки роботи у ньому.

Що ж є таке унікальне у Крехівському монастирі, чого немає в інших релігійних осередках, яких на території Галичини налічується більше сотні? Заради чого тисячі вірян витрачають багато годин у дорозі, що саме вони можуть побачити у Крехові? Тисячі прочан з України і світу долають тисячі кілометрів до монастиря в Крехові, щоб побачити ікони святого Миколая Мирлікійського та Верхратську (Крехівську) чудотворну ікону Пресвятої Богородиці, реалізувати свої індивідуальні духовні потреби (Жук, Боровець, 2023). Підвищений попит на паломницькі мандрівки до монастиря та урочисті щорічні травневі відпусти стали мотивацією для монахів сьогодення розвивати інфраструктуру гостинності з метою укріплення іміджу Крехова як важливого сучасного паломницького центру, та можливістю розповісти якомога більшій аудиторії про сучасне духовне життя. Ідеологія релігійного розвитку Крехівського монастиря активно підтримує сучасні мультимедійні тенденції. Духовні наставники визнають важливість присутності церкви у соціальних мережах, тому значна кількість ченців активно працюють у них, а ще створюють, монтують відео, редагують презентації та інші медійні матеріали. Крехівський монастир має свій сайт, наповнений необхідною для паломників практичною інформацією, яка оновлюється на постійній основі.

У Крехівському монастирі гостинність починається з монастирського саду, що є особливим місцем на території святині, там монахи проводять багато часу у молитвах, а вечорами на дозвіллі можуть грати у футбол та волейбол. Унікальним осередком на території саду є понад столітня липова алея, посаджена тодішнім митрополитом Андреем Шептицьким, видатною особою культурного життя українського народу на західноукраїнських землях - цей важливий історичний факт, який дізнаються всі відвідувачі саду Крехівського монастиря.

Та не тільки прогулянками та дозвіллям живе сучасний Крехівський монастир. На його території знаходиться поле, де ченці та інші охочі вирощують зернові культури та овочі, а також пасіка. Ченці самостійно викачують мед, який продають на місці у крамничках. Важливим елементом сучасної гостинності є те, що для паломників створено комфортні умови для проживання при монастирі - на його території обладнано гостьовий будинок, де є кімнати різного рівня зручностей. А почалося все з того, що прохання прочан пожити в монастирі задля

повернення відчуття внутрішнього миру, спокою, енергетичного зміцнення звучали доволі часто. У гостинному домі можна заночувати, або ж перебувати кілька днів з метою усамітнення та молитви, читати релігійну літературу. Важливо те, що кожен з гостей має можливість вносити самостійно суму пожертви за проживання. Якщо ж гість не має змоги оплатити послуги проживання – грошей з нього не беруть, але він може віддячити за час проживання, долучившись до допомоги ченцям у побутових справах та у сільськогосподарських турботах.

Аналізуючи сервіс гостинності монастиря Крехова варто згадати і про виробництво крафтової гастрономічної продукції – шоколаду та сиру, яку виготовляють ченці. У процесі приготування як сиру, так і шоколаду, ченці використовують лише натуральні складники. В асортименті гастрономічної продукції монастиря, яка реалізується у місцевих крамничках, є шоколад ручної роботи. На початку своєї діяльності, наприкінці 90-х рр. XX ст. в асортименті з'явився чорний шоколад, а вже згодом – білий, рожевий, карамельний та інші види. З плином часу змінювалися форма, кольори, зовнішній вигляд, упакування різноманітної шоколадної та сирної продукції. Прикладом ідеального шоколаду і своєрідним гастрономічним брендом продукції, що виготовляється в монастирі є шоколад «Вівіана» (повнота життя) (Жук, Боровець, 2023). Наслідуючи зразки сучасної роботи деяких європейських монастирів, кожен процес виготовлення шоколаду (чи сирної продукції) супроводжується молитвою. Продукція, вирощена та приготована дбайливими руками та молитвами ченців (сирна, шоколадна, мед та ін.) реалізується у крамничці на території монастиря. Аналізуючи з позицій сьогодення аспекти духовного життя ченців-василіан крехівського монастиря, ми бачимо, що вони цілком гармонійно інтегруються у світські поняття гостинності та відкритості до світу. Можливості показати всьому світу побут сучасних ченців, відкривши двері гостьового будинку для паломників та продемонструвавши свої здібності у виробництві самобутньої гастрономічної продукції засвідчує те, що Крехівський монастир готовий вітати туристів. Така комунікабельність з боку духовних осіб з людьми, що прагнуть відвідувати монастир, цікавляться темою християнства та історією релігії, архітектури, історією західноукраїнських земель, приїждять з метою паломництва та духовного відновлення є запорукою ефективного релігійного туризму до Крехова. Та не всі храми дотримуються такої ідеології, як Крехівський монастир.

Радянський період для релігійних споруд Західної України: випробування на стійкість. За радянської епохи у тодішньому суспільстві панувала концепція атеїстичного виховання і безбожжя, тому фізичне існування деяких релігійних споруд, особливо тих, що знаходилися у глибокій провінції, знаходилося під загрозою повного знищення або ж поступового знищення від комуністичного способу господарювання (Свинаренко, 2025). У різні історичні епохи ставлення до різних релігій було різне, та радянська влада перевершила всі очікування своїх послідовників – дозволили вірити тільки в ідеї марксизму-ленінізму, релігію ж назвала опіумом для народу, який отримує людей зсередини.

Відповідно, ставлення навіть до релігійних споруд спочатку взагалі було - як до чогось шкідливого, а у кращому випадку – як до малопотрібного.

Для Львова – одного з найкрасивіших європейських міст, де зосереджені виняткові архітектурні шедеври, питання їх збереження як длятодішнього суспільства, так і для нащадків, було надзвичайно важливим. Через проведену радянською владою репатріацію поляків у повоєнні роки на їх історичну батьківщину, значний масив їхньої історико-архітектурної спадщини, насамперед культових споруд, став зовсім беззахисним (Архітектура Львова: час і стилі, 2008). Використовувати храми за їх прямим призначенням можна було тільки з високого дозволу державних структур і відповідно такий дозвіл мали одиниці. Радянська влада робила все можливе аби храми не працювали: молодих людей залякували, насміхалися над їх, нібито, застарілими (християнськими) поглядами на життя, відкривалися клуби безкоштовні різних напрямків дозвілля і т.д. Державні органи робили все, аби прихожан було мало. Духівникам старшого віку створювали штучні проблеми, аби ті покинули роботу. Молодим духівникам чинили тиск, особливо ідейних - репресовували, інформацію про це широко розповсюджували, аби залякати як прихожан, так і інших пан-отців. Як великі, так і малі костьоли і церкви масово обкрадалися, злодіїв ніхто не шукав, та й заяв про зникнення чогось у храмах часто було писати просто нікому. Натомість представники партійного апарату, у переважній своїй більшості, будучи людьми з низьким рівнем як духовності, так і освіти, вважали за потрібне використовувати просторі та масивні приміщення релігійних культових споруд як склади для зберігання різноманітної продукції сусідніх підприємств (Свинаренко, 2025). За винятком діючого Кафедрального (Латинського) костелу (XIV-XVст.), решту орендували господарсько-освітні установи. Орендарі здебільшого не виконували зобов'язань щодо утримання приміщень, не проводили ремонту, внаслідок чого відбувалося псування та пошкодження церковного майна (Бадяк, 2010). На той час оренда територій релігійних споруд була поняттям досить умовним, адже власність була державною та колективною, а значить у прибутках ніхто не був зацікавлений, натомість за незаконне збагачення можна було легко отримати кримінальне покарання з тавром кримінальника для себе та для своєї родини.

Особливо поганим був стан Бернардинського костелу – пам'ятки XVII ст., який орендувала база «Союзопткультторгу». Починалося все з того, що небайдужі громадяни подавали скарги високому партійному керівництву Львова про геть неналежний зовнішній вигляд колишніх релігійних святинь, які своїм виглядом псували картину так званого щасливого радянського життя. Коли діючі члени Спілки радянських архітекторів України 22 жовтня 1953 р. відвідали Бернардинський костел і з обуренням у заяві до органів влади, назвали експлуатацію пам'ятки «варварським режимом», «внаслідок чого живописні стіни, вівтар, різьблені панелі і лавки завалені ящиками, тюками та іншими речима, що знищують цінні шедеври мистецтва; підлога з плиток зруйнована, дах у вівтарній частині протікає, знищуючи живопис на стінах та стелі» (Бадяк, 2010). Відповідно до інвентарної документації середини 50-х рр. XX ст. із 206-ти пам'яток у Львові 15 використовуються для релігійних обрядів, 15 здано в

оренду за угодами, 165 – житлові будівлі, 11 – не використовуються (скульптури, вежі, «історична стіна», нині проспект Свободи тощо) і перебувають під наглядом облвідділу (Бадяк, 2010). Тобто, деякі храми навіть використовувалися як житло місцевими робітниками. Споруди костелів Марії Сніжної та Домініканів перебувають в аварійному стані; щодо останнього виділено 50 тис. крб. на підтримуючий ремонт, потребують ремонту також костели Бернардинів і Кармелітів (Бучек, 2004). Робота сектору з охорони пам'яток у Львові та Львівській області перебувала у занедбаному стані, не було належного обліку, систематизації пам'яток і всіх відомостей про них, особливо складною була ситуація в області (Городиський, 2018). Багато орендарів у Львові зовсім не оплачували оренди і з ними не було укладено жодних угод, з деякими храмами були знайдені протерміновані угоди, але нові вчасно не укладалися. Тільки наприкінці 50-х рр. XX ст. під тиском громадськості Ленінський районний суд ухвалив рішення про відселення «Союзопткультторгу» з костелу Бернардинів (Паньків, 2022).

Саме тоді вперше підняли питання про стан та застосування релігійних споруд у селах та селищах Львівської області, адже туди іноземні туристи потрапити не могли, а серед тих об'єктів немало було пам'яток архітектури та мистецтва загальнодержавного значення, цінні ікон та скульптури, вівторі іменитих авторів. У селах та селищах колишні церкви та костьоли, як правило, були складами отрутохімікатів для сільськогосподарських потреб радгоспів та колгоспів, практично не мали жодної охорони чи нагляду на постійній основі. Через елементарну байдужу та безгосподарську позицію місцевих органів влади, коли нічого не ремонтували у давніх храмах десятиріччями, тихесенько роками розкрадалися цеглина за цеглиною, майбутні покоління втрачали прекрасні іконостаси, цінні паркети, плитку для оздоблення храмів....І справжніми господарями храмів з часом стали дощі та вітри....

Числені скарги містян та нагромаджений значний негативний фактаж (числені задокументовані міліцією факти незаконного проникнення у релігійні споруди з метою пограбування релігійних цінностей, скарги орендарів на неналежні умови зберігання продукції та практичну відсутність коштів на термінові дороговартісні ремонтні роботи у культових спорудах і т.д.) що спонукав Львівський облвиконком 11 січня 1955 р. обговорити заходи щодо поліпшення охорони пам'яток архітектури та гостро розкритикувати організації, які порушують норми експлуатації будівель, у тому числі облвідділ у справах архітектури (Бадяк, 2010). Як наслідок, ухвалили передати 26 найзначніших архітектурних пам'яток Львова, у тому числі Бернардинський костел, на баланс облвідділу у справах архітектури, а наприкінці року Державний арбітраж на підставі акту стягнув з бази «Союзопткультторг» майже 70,5 тис. крб. за завдану шкоду пам'ятці та несплату оренди (Бадяк, 2010). Для того часу рішення це було скоріше винятком із правил.

У постанові від 5 січня 1956 р. «Про заходи по впорядкуванню історичних пам'ятників Львова» констатувалося, що пам'ятки історії архітектури знаходяться у вкрай незадовільному стані: костели Бернардинів, Домініканів завалені промисловим сміттям, Кармелітів елементарно не ремонтується, бо

орендар відмовляється через відсутність коштів та ін. Сукупність подібних вищеназваних фактів вказує на те, що фінансування пам'яток релігії в середині 50-х рр. XX ст. відбувалося виключно за залишковим принципом.

У одному з документів радянської епохи, «Невідкладні завдання у справі охорони і реставрації пам'яток архітектури» зазначалося, що відновленням були охоплені насамперед будівлі і споруди утилітарного значення, тоді як історичні й художні аспекти багатьох будівель не взято до уваги й вони протягом тривалого проміжку часу залишалися напівзруйнованими. У Львові дещо вдалося зробити за рахунок спецкоштів і орендарів, розгорнуто відбудову окремих цінних пам'яток, проте їх темпи роботи залишали бажати кращого: річний план робіт винуваний був на 20-25% на Львівщині через слабку матеріальну базу, відсутність вузькопрофільних спеціалістів – реставраторів, через мізерну оплату праці (Бадяк, 2010). З-поміж орендарів Домініканського комплексу лише облдержархів зумів на той час зберегти будівлю у гарному стані, заслужив похвали, бо належно впорядкував фасад своєї частини об'єкта. Та цей приклад є скоріше винятком із правил.

До об'єктів, які постраждали від неналежного радянського господарювання, належав і Домініканський костел, де зберігалися мішки з цукром, ящики з кондитерською продукцією тощо. У складеному 19 жовтня 1956 р. акті про його обстеження зафіксовано, що вартісний декоративний розпис і фрески знищені, бо мішки, тара впиралися на стіни, зруйновано п'ять цінних вітарів, виконаних високомистецькою різьбою по дереву; нема органу й невідомо де він, багато ікон, напевно високохудожніх творів іконопису, теж нема, залишилися лише місця їх прикріплення (Божук, 2009). Численні документи в архіві свідчать, що владні структури посилили процес вилучення об'єктів від орендарів, передання їх на баланс облвиконкому, задля чого залучалися суди, арбітраж. Проте основним способом їх порятунку, продовження віку були спеціалізовані ремонтно-реставраційні й консерваційні роботи - але, їх не можна виконати раз і назавжди, до них треба періодично повертатися. На це потрібні були фахівці високого рівня, недешеві будівельні матеріали у значній кількості і звичайно, ж нормальна оплата праці. Залежно від якості робіт, часові інтервали між ними були різними. Вкрай короткими вони були для львівських об'єктів. Були спроби врятувати і костел Марії Сніжної, яктй на той сам потребував невідкладного ремонту. Попередній аварійний та неякісний ремонт був зведений нанівець, коли прикріпили дротяні розтяжки трамвайної електролінії до слабеньких його стін та пустили 1950 р. поруч трамвай по вул. Гонти - через вісім років вібрація далася визнаки, знадобилося понад чотири роки та значні кошти для обстеження, зміцнення фундаменту, стін, оновлення даху. У цьому випадку добре, що храм взагалі вдалося врятували.

Ліпшою ситуація була зі справою відбудови та пристосування 400-річної Порохової вежі, що від 1954 р. формально перебувала на балансі облвідділу й стан її символічно підтримувався за рахунок спецнадходжень. 1956 р. облвиконком дозволив реконструювати вежу під Будинок архітектора, а всередині 1959 р. будівельники справили новосілля. Ремонтно-реставраційні роботи торкалися таких відомих споруд, як «Історичної стіни» (залишків муру),

дзвіниці Вірменського костелу, костелів Єзуїтів і Кларисок, палацу Корнякта, Чорної кам'яниці, двох фонтанів на площі Ринок і двох левів по вул. Коперника (так звана «Криниця»), Королівського арсеналу; консервації руїн Високого замку, синагоги «Золота роза»; ремонтно-протипожежні заходи проведено в Миколаївській (Кривчицькій) церкві (1763 р.), перлині бойківської дерев'яної архітектури, що в Шевченківському гаю (Кметь, 2000).

Щодо Бернардинського комплексу, котрий, окрім згаданого орендаря, мав інших, зокрема ремонтно-будівельне управління № 6 з матеріалами й прибудовами, конюшнею з десятьма кіньми, головною тягловою силою, та відповідними «відходами». Настав час, коли втрутилася санітарна станція з вимогою «навести лад», а облвідділ у справах архітектури визначив термін забратися до 25 квітня 1957 р. Випадок це кричущий, проте на виправлення ситуації і повернення нормального стану знадобилося ще понад рік, втручання Держарбітражу, скарги, аби позбутися орендаря. Нагальний захід очищення території від «авгієвих стаєнь» у центрі міста обумовлювався поданням 8 березня 1957 р. Держбудом до Президії Верховної Ради УРСР на затвердження списку пам'яток архітектури для показу їх туристам, у тому числі іноземним. У ньому зазначалося 11 визначних об'єктів Львова: Бернардинський, Кафедральний, Вірменський і Домініканський костели, Успенська, Миколаївська і Кривчицька церкви, собор св. Юра, ансамбль Ринок з Ратушею і Королівський арсенал (Паньків, 2022).

Не випадково чергове обговорення 14 лютого 1958 р. Львівським облвиконкомом питання охорони пам'яток у області стосувалося спочатку пам'яток історії, а вже потім мистецтва, архітектури. Відповідно до нього орендарі мусили зробити впродовж 1958-1959 рр. належний ремонт пам'яток архітектури за вказівкою облвідділу в справах архітектури, вдаючись до послуг підрядника МОМ-2, заборонити стоянки автомобілів біля Бернардинського ансамблю, Кафедрального костелу й каплиці Боїмів (Бадяк, 2010).

Описані вище числені факти безгосподарського ставлення до католицьких та православних святинь свідчать про їх абсолютну непотрібність радянській владі, особливо у повоєнний час. І тільки коли пріоритети розвитку країни рад змінилися, у 70-х рр. XX ст. і пізніше, на утримання історико-архітектурної спадщини (в тому числі і релігійного культу), почали виділятися державою кошти і ситуація нормалізувалася. Але це стосувалося тільки тих храмів, що були у великих містах, іноді - райцентрах. Якщо ж храми знаходилися у віддалених гірських селах з поганими дорогами, куди іноземні туристи не могли навіть замовити таксі, то доля таких храмів була печальною - вони по трішку розкрадалися, руйнувалися і нікому десятиріччями до них діла не було.

Про значення релігійної туристичної інфраструктури Карпатського регіону для економіки України. Задля визначення місця релігійної туристичної інфраструктури Карпатського регіону спочатку варто звернути на особливості релігійного туризму в Галичині. До особливостей релігійного туризму на Західній Україні варто віднести наявність унікальних історико-архітектурних пам'яток релігійної архітектури і всесвітньо відомих паломницьких святинь для православних прочан. А ще помітною особливістю релігійного туризму України

є гармонійне існування протягом століть на західноукраїнських землях наявної мережі римо-католицьких та греко-католицьких соборів, монастирських комплексів, сакральних об'єктів (Львів, Луцьк, Жовква, Івано-Франківськ та ін.); архітектурних та історико-релігійних пам'яток ранньо-протестантських конфесій (василіан, лютеран, кальвіністів, соцініан); священних місць паломництва хасидів з усього світу (Меджибож, Бердичів) та ін. Це унікальні місця з красивою природою, де довгий час існували паралельно, розвивалися та збереглися до наших днів як православна так і католицька цивілізації, поруч розвивалися і малочисельні нетрадиційні течії (Свинаренко, 2022). А станом на зараз у сучасному українському суспільстві через цю ситуацію виробився стан міжконфесійної толерантності.

Під час планування паломницьких турів Галичиною бажано включати до пропонованих турів екскурсії до м. Львів до Архикатедрального собору Святого Юра, Костелу єзуїтів, Домініканського собору, Вірменського собору, храму Успіння Пресвятої Богородиці, Преображенської церкви та церкви Святого Миколая. У Львівській області варто побачити і старовинні дерев'яні церкви, багато з яких є пам'ятками архітектури, як-от церква Святого Архистратига Михаїла у селі Верин. Під час планування паломницьких турів Галичиною бажано включати до пропонованих турів екскурсії до Тернополя та області та відвідати з екскурсійною метою Собор Віри, Надії, Любові і матері їх Софії (кафедральний собор Тернопільської єпархії), що є одним із найвизначніших храмів області, Кременецький замок із залишками Успенської гори та церквою на його вершині, Замок та церкву у селі Вишнівець, Успенський костел та Воздвиженську церкву, Почаївську лавру. У Івано-Франківській області на відвідувачів чекають: Гошівський монастир (один з найпопулярніших паломницьких центрів), церква Різдва Пресвятої Богородиці у селі Нижній Вербіж, церква святого Пантелеймона у селі Шевченкове та Санктуарій Матері Божої Цариці миру у селі Більшівці (Божук, 2009).

Під час екскурсій паломники побачуть та зможуть, за потреби, придбати оригінальні зразки релігійних ремесел та звичаїв, мистецтво іконопису і т.і., культових виробів майстрів по дереву і т.д. Під час перебування у гостьових будинках з метою духовного зцілення паломникам є сенс запропонувати незвичайні варіанти роботи релігійних наставників із молоддю та духовних вчителів. І звичайно ж, у нашу цифрову епоху, важливим завданням кожного храму є розробка сайту та постійні оновлення, бажано різними мовами зі зрозумілим нескладним інтерфейсом, створення мультимедійних презентацій, віртуальних (інтерактивних) екскурсій релігійної тематики (огляд споруд, віртуальна відео-участь у виконанні культових обрядів та ін.). А ще ченцям варто на постійній основі видавати онлайн-газети своїх закладів, де повідомлятиметься про проведення тих чи інших повсякденних та урочистих заходів. Звичайно, варто збільшувати кількість своїх підписників у соціальних мережах і слідкувати за проблемами своєї аудиторії. Орієнтуватися при цьому слід на країни, які знаходяться далеко, де проживає багато етнічних українців - на тих, кому цікава історія свого коріння. Саме там можна знаходити покупця такої онлайн-продукції

та тих, хто допоможе у вирішенні складних життєвих питань, які потребують термінового вирішення.

У наш час реклама є найдієвішим інструментом популяризації паломницьких та релігійних турів на світовому ринку. Варто дослухатися до порад професійних маркетологів, які вважають, що на теперішній час найбільш ефективною є реклама у популярних соціальних мережах (Instagram, FaceBook, Twitter, LinkedIn тощо), тоді як традиційна друкована періодика (листівки, огляди, інформаційні листи, календарики та ін.), радіо- та телевізійні новини поступово втрачають своє значення та аудиторію. Усі зазначені канали розповсюдження паломницького та релігійного контенту спрямовані на донесення інформації до потенційних клієнтів.

Та не варто забувати, що паломницькі туристичні потоки до Карпатського регіону це ще і популяризація історії давніх храмів, історії України, міждержавне культурне співробітництво, позитивне сприйняття нас, українців за кордоном. Йдеться про підвищення громадянської відповідальності, формування культури та духовності, виховну роботу, спрямовану на молоде покоління. Це збагачує і духовно, і матеріально нас всіх. І у повоєнний час непогано було б, якби держава проявляла турботу про утримання храмів, а не тільки все вирішувалося коштами паломників та місцевих прихожан. Перед сучасними ченцями зараз стоїть важливе завдання задля ефективної організації паломницького або релігійного туру для туристичних операторів, турагентів, екскурсиводів, туристичних менеджерів і туристів надавати оновлену інформацію щодо презентації своїх послуг (Чередниченко, 2017). Зокрема, популярні сьогодні додатки в гаджитах для паломників сприяють більшій зручності організації цікавої подорожі, забезпеченню доступу до корисної інформації про місцеві пам'ятки або історію релігійних місць. Паломницький та релігійний туризм завжди користувалися попитом серед туристів, зокрема, мали вагомий вплив на культурну та релігійну складову держави, у той же час саме ефективний промоутінг місць розташування й історичної особливості цих об'єктів, впливав на збільшення туристичних потоків (Чередниченко, 2017). Однак, необхідно зберігати баланс між комерційними та культурними цілями, забезпечувати безпеку й сталість розвитку місцевої економіки. Тільки в такий спосіб релігійний та паломницький туризм можуть стати дійсно успішним та стабільним видом туризму. На сучасному етапі життя необхідно зберігати баланс між комерційними цілями перспективного релігійного туризму на західноукраїнських землях та місією збереження культурної спадщини для наших нащадків.

Серед ключових причин, які стримують потоки іноземних релігійних туристів до України варто виокремити наступні: військова агресія вплинути на яку ні паломники, ні самі релігійні структури не можуть; недостатній рівень туристичного обслуговування іноземних туристів, звичних до комфортних сучасних умов; переважно обмежений рівень розвитку готельної харчової інфраструктури; поганий стан українських доріг та низька транспортна інфраструктура багатьох релігійно-паломницьких центрів поза великими містами; українська туристична рекламно-інформаційна продукція багато в чому схожа на радянську; недостатня кількість готельних місць і невідповідність їх

структурі сезонного попиту; відсутність належного громадського порядку в місцях здійснення паломництва; відсутність сучасної рекламно-інформаційної продукції, пропаганди та просування релігійного туризму; відсутність комплексної системи управління релігійним туризмом (Свинаренко, Суслова, 2025). Своєчасне вирішення низки вищезазначених проблем сприятиме поступовому розвитку релігійного туризму в Україні.

Тільки завдяки тісній співпраці істориків-пошуковців з органами місцевого самоврядування, з підприємцями можна скласти нові маршрути, де до всесвітньо відомих храмів Львова та інших невеликих міст Галичини додадуться ті, які знаходяться далеко від розвиненої цивілізації, ті, які потребують реставрації чи ремонту. Руками талановитих майстрів можна відновити храми за наявності інвесторів і зацікавленості органів місцевого самоврядування. Важливо знайти того, кому цікаві будуть нові маршрути релігійного туризму.

Для помітного покращання розвитку релігійного туризму в Україні необхідно: значні кошти для проведення повномасштабної реставрації давніх релігійних архітектурних об'єктів; інвестиції для відновлення унікальної дерев'яної релігійної архітектури; кошти та спеціалісти з реставрації та відновлення давніх живописних, писемних і скульптурних культових об'єктів, потрібні перекладені багатьма іноземними мовами видання популярної літератури, в яких у доступній і захопливій формі системно інформовано про релігійну історію України, розвиток найбільших релігійних і духовних центрів, про її видатних релігійних діячів, відомих і на території Західної Європи, про існування в країні сакральних і святих місць; сформувати системи пілг для інвесторів із метою залучення інвестицій у відновлення історичних пам'яток України не тільки релігійного характеру.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

По розділу I. До наших днів ми маємо доволі непоганий стан збереження багатьох об'єктів релігійної інфраструктури Карпатського регіону, який в інтересах держави і всього українського суспільства потрібно використовувати як перспективу розвитку туризму. Безперечно, такі перлини культової архітектури як: Ансамбль пам'ятки архітектури 1808 р. церкви Різдва Пресвятої Богородиці в селі Нижньому Вербіжі, Коломийського району, Івано-Франківської області; Ансамбль пам'ятки архітектури 1598 р. церкви Зіслання Святого Духа в Рогатині, Івано-Франківської області; Ансамбль пам'ятки архітектури 1670-1678 рр. церкви святого Юра в Дрогобичі, Львівської області; Пам'ятка архітектури 1720 р. церква Пресвятої Трійці в Жовкві, Львівської області; Ансамбль пам'ятки архітектури 1502-1600 рр. церкви Зіслання Святого Духа в селі Потеличі, Жовківського району, Львівської області; Ансамбль пам'ятки архітектури 1838-1902 рр. церкви Собору Пресвятої Богородиці в селі Маткові, Турківського району, Львівської області варто внести до всіх туристичних путівників, і активно пропагувати як частину історії українського народу.

По розділу II. Попри значну історико-архітектурну цінність багатьох костьолів та церков, за радянської епохи переважна більшість із них

використовувалася не за прямим призначенням, у кращому випадку там знаходилися культурно-освітні заклади. За таких умов будівлі храмів, принаймні, періодично проводилися чергові ремонти, огляди спеціалістів і т.і. Завдяки подібному догляду такі культові споруди і достатньо непогано збереглися. Ті храми, що знаходилися далеко у провінції і слугували багато років як склади для зберігання продукції більше постраждали, а якщо станом на зараз вони функціонують за призначенням - то безперечно заслуга тих людей, які своїм коштом і власними силами врятували християнські святині від руйнування. Тільки у 1957 р. Держбуд звернувся до Президії Верховної Ради УРСР на затвердив список пам'яток архітектури для показу як вітчизняним, так і іноземним туристам. До списку потрапили: Бернардинський, Кафедральний, Вірменський і Домініканський костели, Успенська, Миколаївська і Кривчицька церкви, собор святого Юра, ансамбль Ринок з Ратушею і Королівський арсенал. Тобто тільки від 1957 р. держава взяла на себе відповідальність за матеріальне утримання названих вище шедеврів світової архітектури.

По розділу III. Щодо особливостей релігійного туризму на Західній Україні, в першу чергу сюди варто віднести наявність унікальних історико-архітектурних пам'яток релігійної архітектури і всесвітньо відомих паломницьких святинь для православних та католиків. І все це на фоні прекрасної природи Карпат і стрімких гірських річок. Так як буремні події Другої світової війни сильно не зачепили широко відомі перлини історико-архітектурної культової спадщини, ці храми до нас дійшли у доволі презентабельному вигляді. Звичайно, такі туристичні продукти варто представляти зацікавленій аудиторії, і потрібно оновлювати рекламну історико-релігійну літературу, і традиційну, і онлайн-матеріали. Для помітного покращання розвитку релігійного туризму в Україні необхідно: значні кошти для проведення повномасштабної реставрації давніх релігійних архітектурних об'єктів, відновлення унікальної дерев'яної релігійної архітектури, реставрації та відновлення давніх живописних, писемних і скульптурних релігійних об'єктів, необхідні перекладені багатьма іноземними мовами видання популярної літератури, де доступно інформовано про основні події релігійної історії України.

Список використаних джерел:

- Архітектура Львова: час і стилі. XIII – XXI ст. Львів: Центр Європи, 2008. 720 с.
Бадяк В. Охорона пам'яток культури Львова // *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Вип.21. 2010. С.315-336.
Божук Т. Релігійний туризм: становлення і функціонування // *Географія і туризм: європейський досвід: Матеріали III міжнародної конф. (Львів- Брюховичі, 9-11 жовтня 2009 р.)*. Львів, 2009. С.27-30.
Бучек М. Львівська архієпископія латинського обряду. Ілюстрована розповідь. Т. 1. Парафії, костели та каплиці (Львівська обл.) / М. Бучек, І. Седельник. Львів, 2004. С. 253-254.
Городиський Ю. Я. Геопросторова організація паломництва у Львівській області : автореф. дисерт. / Городиський Ю. Я. / ЛНУ ім. Івана Франка. Львів, 2018. 160 с.
Дерев'яні церкви Карпатського регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Дерев'яні_церкви_карпатського_регіону_Польщі_і_України.
Жук Ю., Боровець З. Інфраструктура гостинності у Крехівському монастирі Львівської області як стимул зростання паломницьки туристичних потоків // *Сакральне і туризм. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 28.04.2023*. Київ, 2023. С.208-210.

Кметь В. Львівська православна єпархія: короткий огляд історії // Шематизм Львівсько-Сокальської єпархії Української Православної Церкви Київського Патріархату на 2000 рік. Статистично- бібліографічний довідник. Львів, 2000. С. 8-43.

Львівщина прагне стати центром паломницького туризму / Край краєзнавчо-туристичний ортал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kray.org.ua/9796/mandrivky/lvivshhina-pragne-statisvyatoyu-zemleyu-dlya-yevropeytsiv/>

Паньків Н.Є. Тенденції розвитку релігійного туризму в Кіпрпатському регіоні України // *Економічні науки. Вісник Хмельницького національного університету* 2022, № 2, Том 1. С.80-87 [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(1\)-10](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(1)-10)

Свинаренко Н.О. Про релігійні храми Західної України та їх значення для туристичного прикордонного співробітництва // *Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації* : зб. тез за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції-фестивалю, м.Київ, 19-20 травня 2022 р. Київ : КНУКіМ, 2022. С.254-257.

Свинаренко Н.О., Суслowa Т.О. Про актуальні проблеми та перспективи розвитку у сфері релігійного туризму Карпатського регіону // *Матеріали їх міжнародної науково-практичної конференції (присвячена пам'яті професора Г.Є. Мазнева) 06-07.03.2025 р. «Управління розвитком соціально-економічних систем»*. Част. 3. Харків, 2025. С.322-327.<https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/35710>

Свинаренко, Н. О.. Радянський терор проти римо-католицизму у 30–50-х рр. XX ст.// *Вісник гуманітарних наук*, 2025. (6). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15316633>

Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат: культурно-традиційний аспект. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2007. 639 с.

Чередниченко А. О. Розвиток релігійного туризму як шлях до відновлення туристичної галузі в умовах соціально – економічної кризи. // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. Вип. 58. С. 226-232.

Відомості про авторів:

Свинаренко Наталія Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української філології та історії, Харківський національний економічний університет ім. Семе́на Кузне́ця;

Добрунова Людмида Едуардівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української філології та історії, Харківський національний економічний університет ім. Семе́на Кузне́ця.